

ANO
PARAUGNOTEIKUMI
PAR VIENLĪDZĪGĀM IESPĒJĀM
CILVĒKIEM AR INVALIDITĀTI

Šis dokuments sagatavots ar
Eiropas Savienības finansiālu atbalstu.
Par šī dokumenta saturu pilnībā atbild
LCĪVSO SUSTENTO un tas nevar tikt uzskatīts
par Eiropas Savienības oficiālo viedokli

Paraugnoteikumi par vienlīdzīgām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti ir pieņemti Apvienoto Nāciju Ģenerālās Asamblejas 48. sesijā 1993. gada 20. decembrī. (Rezolūcija 48/96)

Šis teksts ir sagatavots arī lielajā drukā cilvēkiem ar redzes traucējumiem.

Lai saņemtu papildus informāciju par Paraugnoteikumiem, rakstiet:

Disabled Persons Unit
Department for Policy Coordination
and Sustainable Development
United Nations Room DC2-1302
New York, NY 10017, USA
Tel: 1-212-963-3897/6765
Fax: 1-212-963-3062

SATURS

IEVADS	4
Jautājuma vēsture un esošās vajadzības.....	5
Iepriekšējā starptautiskā darbība.....	5
Ieskats paraugnoteikumu pieņemšanā.....	6
Paraugnoteikumu ideja un saturs.....	7
Invaliditātes politikas fundamentālā koncepcija.....	8
Invaliditāte un traucējuma sekas.....	8
Novēršana.....	10
Rehabilitācija.....	10
Vienlīdzīgu tiesību noteikšana.....	11
PREAMBULA	12
1. Vienlīdzīgas līdzdalības priekšnosacījumi	15
1. noteikums. Sapratnes padziļināšana.....	15
2. noteikums. Medicīniskā aprūpe.....	16
3. noteikums. Rehabilitācija.....	17

4. noteikums. Pakalpojumi atbalstam cilvēkiem ar invaliditāti.....	18
2. Mērķa zonas vienlīdzīgas līdzdalības radīšanai.....	21
5. noteikums. Pieejamība.....	21
6. noteikums. Izglītība.....	23
7. noteikums. Nodarbinātība.....	25
8. noteikums. Ienākumu uzturēšana un sociālā drošība..	27
9. noteikums. Ģimenes dzīve un personības integritāte...28	
10. noteikums. Kultūra.....	30
11. noteikums. Atpūta un sports.....	30
12. noteikums. Reliģija.....	31
3. Realizācijas līdzekļi.....	33
13. noteikums. Informācija un pētniecība.....	33
14. noteikums. Politikas veidošana un plānošana.....	34
15. noteikums. Likumdošana.....	35
16. noteikums. Ekonomikas politika.....	36
17. noteikums. Darba koordinēšana.....	37
18. noteikums. Organizācijas, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti.....	38
19. noteikums. Personāla sagatavošana.....	39
20. noteikums. Nacionālo programmu cilvēkiem ar invaliditāti kontrolē un novērtēšana Paraugnoteikumu realizācijas gaitā.....	40
21. noteikums. Tehniskā un ekonomiskā sadarbība.....	41
22. noteikums. Starptautiskā sadarbība.....	42
4. Kontroles mehānisms.....	44
Avoti.....	47

IEVADS

JAUTĀJUMA VĒSTURE UN ESOŠĀS VAJADZĪBAS

1. Cilvēki ar invaliditāti ir visās pasaules daļās un ikvienā sabiedrībā, viņu skaits nav mazs, un tas pastāvīgi pieaug.

2. Gan invaliditātes cēloņi, gan sekas pasaules dažādās vietās ir atšķirīgas. Šīs daudzveidības iemesls ir dažādi sociāli ekonomiskie apstākļi un atšķirīga valsts attieksme pret rūpēm par savu iedzīvotāju labklājību.

3. Pašreizējā politika attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti ir pēdējo 200 gadu attīstības rezultāts. Tas atspoguļo vispārējo dzīves līmeni daudzveidīgi, kā arī sociālo un ekonomisko politiku dažādos laika posmos. Tomēr invaliditātes jomā līdz pat mūsdienām ir daudzi specifiski apstākļi, kas ietekmē cilvēku ar invaliditāti dzīves līmeni. Tādi sociālie faktori kā mānītība, bailes, nevērība un pat vienaldzība ir iemesls šīs sabiedrības daļas izolētībai, kā arī šķēršļi demokrātiskai attīstībai.

4. Daudzo gadu laikā politika pret cilvēkiem ar invaliditāti ir pilnveidojusies no vienkāršas aprūpes specializētās institūcijās līdz izglītības sistēmai, kas piemērota bērniem ar invaliditāti, un līdz rehabilitācijai cilvēkiem ar invaliditāti, kas par tādiem kļuvuši jau būdami pieauguši. Pateicoties izglītībai un rehabilitācijai, viņi kļūst aktīvāki un spēj paši virzīt turpmāko invaliditātes politikas attīstības procesu. Cilvēku ar invaliditāti, viņu ģimeņu un aizstāvju organizācijas tiek veidotas tā, lai uzlabotu to dzīves apstākļus. Pēc Otrā Pasaules kara tika izstrādātas normalizācijas un integrācijas koncepcijas, kas atspoguļoja cilvēku ar invaliditāti pašapzināšanos par savām neizmantotajām spējām.

5. 1960. gada beigās dažu valstu organizācijas, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, sāka formulēt jaunu, vēl nebijušu invaliditātes koncepciju, kurā tika atklāta ciešā saistība starp cilvēku ar invaliditāti ierobežoto pieredzi, apkārtējo vidi, tās struktūru un sabiedrības attieksmi. Īpaši tika aplūkota invaliditātes problēma jaunattīstības valstīs, kur dažās no tām cilvēku ar invaliditāti skaits procentuāli tika novērtēts kā ļoti augsts un lielākā daļa šo cilvēku dzīvoja pilnīgā nabadzībā.

IEPRIEKŠĒJĀ STARPTAUTISKĀ DARBĪBA

6. Apvienotajās Nācijās tiesībām, kas ir cilvēkiem ar invaliditāti, tika pievērsta pastiprināta uzmanība jau izsenis. 1982.gada 3.decembrī Apvienoto Nāciju Organizācijā ģenerālajā Asamblejā (rezolūcija 37/52) tika pieņemta Pasaules darbības programma cilvēkiem ar invaliditāti. Starptautiskais gads Cilvēkiem ar invaliditāti (izsludināts 1981.g.) un Pasaules darbības programma deva spēcīgu stimulu progresam šajā jomā, jo tika uzsvērtas viņu tiesības un vienlīdzīgas iespējas ar pārējiem valsts iedzīvotājiem, kā arī tiesības līdzvērtīgi citiem saņemt savu daļu gadījumā, ja ekonomiskās un sociālās attīstības rezultātā ir uzlabojušies vispārējie dzīves apstākļi. Pirmo reizi sabiedrības vēsturē veselības traucējuma sekas (handicap) tika definētas kā funkcionālas attiecības starp cilvēkiem ar invaliditāti un viņa apkārtējo vidi.

7. Vispasaules ekspertu tikšanās, lai izskatītu Pasaules darbības programmas cilvēkiem ar invaliditāti realizēšanu, bija ietverta Apvienoto Nāciju Cilvēku ar invaliditāti dekādē un norisinājās 1987. gadā Stokholmā, kur tika ieteikts attīstīt filozofisko koncepciju, lai norādītu darbības prioritātes turpmāk ik gadu uz priekšu, kam pamatā jābūt cilvēku ar invaliditāti tiesību atzīšanai.

8. Šajā tikšanās reizē tās dalībnieki rekomendēja Apvienotajām Nācijām sasaukt speciālu konferenci, lai izveidotu starptautiskas konvencijas projektu par visa

veida cilvēku ar invaliditāti diskriminācijas novēršanu, kas valstīm jāratificē, Cilvēku ar invaliditāti dekādei beidzoties.

9. Konvencijas uzmetuma pamatlīnijas tika izstrādātas Itālijā, un ar tām iepazīstināja Ģenerālo Asambleju tās četrdesmit otrajā sesijā. Turpmākā projekta izstrāde bija uzticēta Zviedrijai, un to vērtēja Asamblejas četrdesmit ceturtajā sesijā. Tomēr abos gadījumos nebija vienotības par konvencijas darbības lietderību, jo, pēc vairāku pārstāvju domām, jau eksistējošie cilvēktiesību dokumenti piešķir cilvēkiem ar invaliditāti tādas pašas tiesības kā ikvienai citai personai.

IESKATS PARAUGNOTEIKUMU PIENEMŠANĀ

10. Pēc Ģenerālās Asamblejas ieteikuma Ekonomikas un Sociālā Padome savā pirmajā kārtējā sesijā 1990.gadā beidzot piekrita koncentrēties dažādu veidu starptautisko dokumentu precīzākai izstrādei. Ar 1990/26 rezolūciju 1990.gada 24.maijā Padome pilnvaroja Sociālās Attīstības komisiju tās trīsdesmit otrajā sesijā apsvērt atklātās valdības ekspertu darba grupas izveidošanu, kas tiktu finansēta ar brīvprātīgām iemaksām, lai ciešā sadarbībā ar specializētajām aģentūrām, citām valstiskajām un sabiedriskajām organizācijām, jo īpaši ar organizācijām, kas apvieno cilvēkiem ar invaliditāti, sīki izstrādātu Paraugnoteikumus par vienlīdzīgām iespējām bērniem, jauniešiem un pieaugušajiem ar invaliditāti. Padome pieprasīja komisijai pabeigt šo darbu noteiktā laikā, lai to nodotu apspriešanai 1993.gadā un sagatavotu iesniegšanai Ģenerālajai Asamblejai četrdesmit astotajā sesijā.

11. Turpmākās diskusijas Ģenerālās Asamblejas četrdesmit piektajā sesijā parādīja, ka jaunā iniciatīva Paraugnoteikumu par vienlīdzīgām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti izstrādāšanā ir guvusi plašu atbalstu.

12. Sociālās Attīstības komisijas trīsdesmit otrajā sesijā Paraugnoteikumu pieņemšanas iniciatīva tika vērienīgi atbalstīta, un diskusiju rezultātā 1991. gada 20. februārī tika pieņemta rezolūcijas 32/2, kurā Komisija nolēma saskaņā ar Ekonomiskās un Sociālās Padomes rezolūciju 1990/26 nodibināt atklāto darba grupu.

PARAUGNOTEIKUMU IDEJA UN SATURS

13. Paraugnoteikumi par vienlīdzīgām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti tika izveidoti no tās pieredzes, kas bija iegūta Apvienoto Nāciju pasludinātajā Cilvēku ar invaliditāti dekādē (2). To politisko un tikumisko pamatu veidoja Starptautiskais cilvēktiesību likumprojekts, kurā ietverta Vispārējā Cilvēktiesību deklarācija (3), Starptautiskais konvents Ekonomiskajās, sociālajās un kultūras tiesībās (4) un Starptautiskais Konvents par pilsoņtiesībām un politiskajām tiesībām (4), Konvencija par bērnu tiesībām (5) un Konvencija par visa veida sieviešu diskriminācijas novēršanu (6), kā arī Pasaules darbības programma attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti.

14. Lai gan Paraugnoteikumu ievērošana nav obligāta, tie var kļūt par starptautiski atzītiem noteikumiem gadījumā, ja ievērojamā valstu skaitā tie tiktu iekļauti starptautiskajos likumos, kas netieši norāda uz ciešu tikumisko un politisko uzticēšanos valstīm, ļaujot tām darboties, lai nodrošinātu cilvēkiem ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas. Noteikumos ir norādīti nozīmīgākie atbildības, darbības un sadarbības principi. Ir uzsvērtas vissvarīgākās darbības jomas, lai uzlabotu dzīves kvalitāti, sasniegtu pilnīgu līdzdalību un vienlīdzību. Paraugnoteikumi piedāvā līdzekļus politikas veidošanai un rīcībai cilvēkiem ar invaliditāti un organizācijām, kas viņus apvieno. Tie sniedz pamatu tehniskai un ekonomiskai sadarbībai starp valstīm, arī Apvienotajām Nācijām un citām starptautiskajām organizācijām.

15. Paraugnoteikumu uzdevums ir garantēt, ka cilvēki ar invaliditāti - meitenes, zēni, sievietes un vīrieši - kā sabiedrības locekļi var īstenot tās pašas tiesības un pienākumus kā pārējie. Visas pasaules valstu sabiedrībā līdz šim ir šķēršļi, kas kavē viņus realizēt savas tiesības un brīvības, kā arī rada sarežģījumus pilnīgai līdzdalībai savas valsts sabiedrības dzīvē. Valsts ir atbildīga par darbībām, kam jānovērš šādi traucēkļi. Cilvēkiem ar invaliditāti un organizācijām, kas viņus apvieno, kā partneriem ir aktīvi jāiesaistās šajā procesā. Vienlīdzīgu iespēju nodrošināšana ir būtisks ieguldījums vispārējās un vispasaules centienos mobilizēt cilvēku resursus. Īpaša uzmanība ir jāpievērš tādām grupām kā sievietēm, bērniem, veciem cilvēkiem, nabadzīgiem cilvēkiem, viesstrādniekiem, cilvēkiem ar dubultu vai pat vairākkārtīgiem veselības traucējumiem, iezemiešiem un etniskajām minoritātēm. Turklāt ir liels skaits cilvēku ar invaliditāti - bēgļu, kuru speciālās vajadzības arī pieprasa īpašu attieksmi.

INVALIDITĀTES POLITIKAS FUNDAMENTĀLĀ KONCEPCIJA

16. Konceptijas ir izklāstītas visā turpmākajā Paraugnoteikumu tekstā. Tās lielākoties ir veidotas, pamatojoties uz Pasaules darbības programmu attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti. Tajās atspoguļojas arī tā attīstība, kas tika sasniegta Apvienoto Nāciju Cilvēku ar invaliditāti dekādes laikā.

INVALIDITĀTE UN TRAUČĒJUMA SEKAS

17. Ar jēdzienu “invaliditāte” (disability) ir jāsaprot apjomīgs skaits visdažādāko funkcionālo ierobežojumu, kas ir sastopami ikvienā populācijā, ikvienas pasaules valsts teritorijā. Cilvēki var būt invalīdi fizisku, intelektuālu vai arī sensoru traucējumu, veselības stāvokļa un garīgu slimību dēļ, kas pēc sava rakstura var būt pastāvīgi vai arī pārejoši.

18. Jēdziens “traucējuma sekas” (handicap) nozīmē tādu iespēju zaudēšanu vai ierobežošanu, kas tomēr ļauj pēc vienlīdzības principiem ar pārējiem piedalīties sabiedrības dzīvē. Tas izskaidro attiecības starp cilvēkiem ar invaliditāti un viņa apkārtējo vidi. Šā jēdziena nolūks ir koncentrēt uzmanību uz nepilnībām apkārtējā vidē un sabiedrības organizētajām darbībām, piemēram, informācijā, komunikācijā un izglītībā, kurās iesaistīties viņiem nav vienlīdzīgas iespējas.

19. Abu jēdzienu “invaliditāte” un “traucējums sekas” lietošana tādā nozīmē, kā tas tika definēts 17. un 18. paragrāfā iepriekš, ir jāaplūko jaunākās invaliditātes vēstures gaismā. 1970. gadā bija izteiktas nesaskaņas starp cilvēku ar invaliditāti organizāciju pārstāvjiem un invaliditātes jautājumu profesionāļiem pret tajā laikā izmantoto terminoloģiju. Jēdzieni “invaliditāte” un “traucējuma sekas” bieži tika jaukti un lietoti neskaidri, kas nedeva iespēju efektīvi vadīt politikas veidošanas procesu un politisko darbību. Terminoloģija atspoguļoja medicīnisko un diagnosticējošo pieeju, kas ignorēja apkārtējās sabiedrības nepilnības un atšķirības.

20. 1980. gadā Pasaules Veselības organizācija pieņēma starptautisku jēdzienu “defekts” (impairment), “invaliditāte” un “traucējuma sekas” skaidrojumu, kas sekmēja daudz precīzāku un tajā pašā laikā daudz relatīvāku pieeju. Starptautiskā “defekts”, “invaliditāte” un “traucējuma sekas” klasifikācija (7) padarīja skaidrāku atšķirību starp jēdzieniem “defekts”, “invaliditāte” un “traucējuma sekas”. Tie tika plaši lietoti tādās jomās kā rehabilitācijā, izglītībā, statistikā, politikā, likumdošanā, demogrāfijā, socioloģijā, ekonomikā un antropoloģijā. Daži lietotāji izteica satraukumu, ka klasifikācija, kurā definēts jēdziens “traucējuma sekas”, tomēr ir uzskatāma par izteikti medicīnisku un par daudz centrētu uz individualitāti, pietiekami neizskaidrojot mijiedarbību starp sociālajiem apstākļiem vai cerībām un indivīda spējām. Šie un citi iebildumi, kas 12 gadu laikā pēc

Paraugnoteikumu publicēšanas bija izteikti, tika nodoti turpmākajai Klasifikatora pārstrādāšanai.

21. Pasaules rīcības programmas realizācijas un ANO pasludinātās Cilvēku ar invaliditāti dekādes laikā vispārējo diskusiju uzkrātā pieredze padziļināja zināšanas un paplašināja izpratni par invaliditātes jautājumiem un izmantojamo terminoloģiju, kur nepieciešams pievērst uzmanību gan šo cilvēku personīgajām specifiskajām vajadzībām (rehabilitācijai un tehniskajai palīdzībai), gan arī tām nepilnībām, kas sabiedrībā radījušas šķēršļus pilnīgai savstarpējai sadarbībai.

NOVĒRŠANA

22. Ar jēdzienu “novēršana” tiek apzīmēta darbība, kuras mērķis ir novērst iemeslus, kas rada fiziskus, intelektuālus, psihiskus vai sensorus traucējumus (primārā novēršana) vai arī novērst traucējumus, kuri rodas no ilgstoša funkcionāla ierobežojuma vai invaliditātes (sekundārā novēršana). Novēršana sevī ietver daudzus un dažādus darbības veidus, kā, piemēram, primārā veselības aprūpe, pirmsdzemdību un pēc dzemdību aprūpe, uzturmācība, imunizācijas veikšana pret infekcijas slimībām, līdzekļi, lai kontrolētu endēmiskās slimības, drošības noteikumi, programmas nelaiemes gadījumu novēršanai dažādās vietās, tajā skaitā piemērota daba vieta, lai novērstu arodslimību rašanos, kā arī tādas invaliditātes novēršana, kas rodas no piesārņotas apkārtējās vides vai arī bruņota konflikta dēļ.

REHABILITĀCIJA

23. Ar jēdzienu “rehabilitācija” apzīmē procesu, kura mērķis ir dot iespēju cilvēkam ar invaliditāti sasniegt un saglabāt viņa optimālo fiziskās, sensorās, intelektuālās, psihiskās un/vai sociālās funkcionēšanas līmeni, kā arī nodrošināt nepieciešamos līdzekļus,

kas palīdzētu izmainīt dzīvi, sasniedzot aizvien augstāku neatkarības līmeni. Rehabilitācija nozīmē arī palīglīdzekļus, kas nepieciešami, lai izveidotu un/vai atjaunotu funkcijas vai kompensētu zaudētās, trūkstošās vai arī ierobežotās funkcijas. Rehabilitācijas procesā netiek iekļauta sākotnējā medicīniskā aprūpe. Tā ietver plašu palīglīdzekļu un aktivitāšu klāstu no vairākām nozarēm, un vispārējās rehabilitācijas galvenais uzdevums ir orientēts uz aktivitātēm, piemēram, profesionālā rehabilitācija.

VIENLĪDZĪGU TIESĪBU NOTEIKŠANA

24. Jēdziens “vienlīdzīgu tiesību noteikšana” apzīmē procesu, kura darbības laikā visdažādākās sabiedrības sistēmas un apkārtējā vide, piemēram, pakalpojumi, aktivitātes, informācija un dokumentācija, kļūst pieejama visiem, tajā skaitā arī cilvēkiem ar invaliditāti.

25. Vienlīdzīgu tiesību princips nozīmē, ka katra cilvēka vajadzības ir vienlīdzīgas pēc savas nozīmības, ka tām ir jākļūst par pamatu sabiedrības plānošanā un ka visiem resursiem ir jābūt izmantotiem tādā veidā, lai nodrošinātu situāciju, kurā ikvienam ir vienlīdzīgas iespējas līdzdarboties.

26. Cilvēki ar invaliditāti ir sabiedrības locekļi, un viņiem ir tiesības palikt savā lokālajā dzīves vietā. Visiem ir jāsaņem tiem nepieciešamais atbalsts no parastajām izglītības, veselības, nodarbinātības un sociālo pakalpojumu struktūrām.

27. Tāpat kā cilvēkiem ar invaliditāti ir jānodrošina vienlīdzīgas tiesības, viņiem ir jāpilda arī vienlīdzīgi pienākumi. Kad šīs tiesības tiks sasniegtas, sabiedrībā pieaugs prasības pret viņiem. Vienlīdzīgu iespēju noteikšanas procesa daļai ir jānodrošina tāds atbalsts, lai cilvēki ar invaliditāti spētu uzņemties tādu pašu atbildību kā ikviens cits sabiedrības loceklis.

PREAMBULA

Valstis, ievērojot apņemšanos, kas akceptēta Apvienoto Nāciju Statūtu ietvaros, sadarbībā ar Organizācijām, gan kopīgi, gan individuāli, veicinot augstāku dzīves standartu sasniegšanu, pilnīgu nodarbinātību un apstākļus, kas sekmētu ekonomikas un sociālo progresu un attīstību, no jauna apstiprina savu pievienošanos cilvēktiesībām un pamatbrīvībām, sociālajam taisnīgumam un cilvēka cieņai un vērtībai, kas ir pasludināta Apvienoto Nāciju Statūtos.

Atsaucoties uz starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem, kas ir kalpojuši par pamatu Vispārējai Cilvēktiesību deklarācijai (3), Starptautiskajam Konventam ekonomiskajās, sociālajās un kultūras tiesībās (4) un Starptautiskajam Konventam par pilsoņtiesībām un politiskajām tiesībām (4), atzīst, ka šie dokumenti pasludina tajos atzītās tiesības par vienādā mērā garantētām ikvienam indivīdam bez jebkādas diskriminācijas.

Atsaucoties uz Konvenciju par bērnu tiesībām (5), kas noliedz jebkādu ar invaliditāti saistītu diskrimināciju, pieprasa veikt speciālus pasākumus, lai garantētu bērnu ar invaliditāti tiesības, un Starptautiskā Konvencija Viesstrādnieku un visu ģimenes locekļu aizsardzībai (8) nodrošina atsevišķus invaliditāti aizsargājošus pasākumus.

Atsaucoties arī uz Konvenciju par visa veida sieviešu diskriminācijas novēršanu (6), lai garantētu meiteņu un sieviešu kā cilvēku ar invaliditāti tiesības, respektē Cilvēku ar invaliditāti tiesību deklarāciju (9), Garīgi atpalikušo cilvēku tiesību deklarāciju (10), Sociālā progresa un attīstības deklarāciju (11), Garīgi slimo personu aizsardzības principus un garīgās veselības aprūpes uzlabošanu (12) un citus būtiskus dokumentus, kurus ir pieņēmusi Ģenerālā Asambleja.

Ievēro būtiskās konvencijas un rekomendācijas, kuras ir pieņēmusi Starptautiskā Darba organizācija ar tiešu norādi uz līdzdalību nodarbinātībā, nepieļaujot cilvēku ar invaliditāti diskrimināciju.

Ievēro Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizāciju – īpaši Pasaules Deklarāciju par izglītību visiem (13), Pasaules Veselības organizācijas, Apvienoto Nāciju bērnu fonda un citu ieinteresētu organizāciju - izstrādātos ieteikumus un darba rezultātus,

Ievēro Valstu izstrādātās saistības par apkārtējās vides aizsardzību.

Rūpējas par postījumiem, kas radušies bruņotu konfliktu rezultātā, un nosoda jau tā ierobežoto resursu izmantošanu ieroču ražošanā.

Atzīst Pasaules rīcības programmu attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti un definīciju par iespēju panākt vienlīdzību, pārstāvot starptautiskās sabiedrības daļas centienus sniegt daudzveidīgus starptautiskus darbības līdzekļus un praktiskas un konkrēti nozīmīgas rekomendācijas.

Atzīst, ka Apvienoto Nāciju invalīdu dekādes (1983. - 1992.) mērķis - Pasaules rīcības programmas realizācija - vēl aizvien ir spēkā un tā sasniegšanai ir nepieciešama darbības sekmēšana un turpināšana.

Atgādina, ka Pasaules rīcības programmas pamatojas uz atziņām, ka vienlīdzība ir spēkā esoša gan jaunattīstītās, gan industriālās valstīs.

Pārliecinās, ka ir nepieciešams intensīvs atbalsts, lai sasniegtu pilnīgu un vienlīdzīgu cilvēktiesību ievērošanu un cilvēku ar invaliditāti aktīvu līdzdalību sabiedrības dzīvē.

Atkārtoti uzsver, ka cilvēkiem ar invaliditāti un viņu vecākiem, aizbildņiem, aizstāvjiem un organizācijām, kas

viņus apvieno, ir jābūt aktīviem partneriem sadarbībā ar valsti, lai plānotu un īstenotu visus pasākumus, kas ietekmē to pilsoniskās, politiskās, ekonomiskās, sociālās un kultūras tiesības,

Pilda Ekonomikas un sociālo lietu padomes rezolūciju 1990/26 un pamato to ar speciālu pasākumu nepieciešamību, kas ir sīki uzskaitīti Pasaules rīcības programmā, lai sasniegtu cilvēku ar invaliditāti vienlīdzību ar citiem.

Pieņem Paraugnoteikumu par vienlīdzīgām iespējām cilvēkiem ar invaliditāti iepriekš minētās vadlīnijas, lai

- a) uzsvērtu, ka priekšnoteikums visām darbībām invaliditātes jomā ir pietiekamas zināšanas, pieredze šo cilvēku apstākļu un speciālo vajadzību jomā;
- b) atzīmētu, ka sociāli ekonomiskās attīstības mērķi ir sasniedzami tikai procesā, kurā ikviena sociālā organizācija kļūst pieejama katram;
- c) izceltu sociālās politikas svarīgākos aspektus invaliditātes jomā, kā piemērotu atzīstot aktīvu tehniskās un ekonomiskās sadarbības veicināšanu;
- d) radītu politisko lēmumu pieņemšanas procesa modeli, kas ir nepieciešams, lai sasniegtu vienlīdzīgas iespējas, izvērtējot ļoti atšķirīgo ekonomisko un tehnisko līmeni un faktu, ka procesam ir jāatspoguļo smalka izpratne kultūras kontekstā, kurā tas notiek, un cilvēku ar invaliditāti izšķirošā loma tajā;
- e) ierosinātu izveidot nacionālu mehānismu ciešas sadarbības veicināšanai starp valstīm, Apvienoto Nāciju sistēmas organizācijām, citām valstiskām institūcijām un organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti;
- f) ierosinātu efektīvu tā procesa kontroles mehānismu, kurā valsts meklē iespēju sasniegt vienlīdzīgas iespējas cilvēkiem ar invaliditāti.

1 ■ VIENLĪZDĪGAS LĪDZDALĪBAS PRIEKŠNOSACĪJUMI

1. noteikums.

SAPRATNES PADZIĻINĀŠANA

Valstij ir aktīvi jāpiedalās sabiedrības sapratnes padziļināšanas procesā par cilvēkiem ar invaliditāti, viņu tiesībām, vajadzībām, spējām un devumu sabiedrībai.

1. Valstīm ir jānodrošina, ka atbildīgās iestādes nodod cilvēkiem ar invaliditāti, viņu ģimenēm, šīs darbības jomas profesionāļiem un visai sabiedrībai visjaunāko informāciju par sabiedrībai pieejamām programmām un pakalpojumiem.

2. Valstīm ir jāuzsāk un jāatbalsta informācijas kampaņas cilvēkiem ar invaliditāti, viņu politikai, paziņojot, ka šie cilvēki ir valsts iedzīvotāji ar tādām pašām tiesībām un pienākumiem kā pārējie, tādā veidā izskaidrojot sniegto atbalstu, kas nodrošinātu šo cilvēku pilnīgu līdzdalību.

3. Valstīm ir jāveicina invaliditātes pozitīvs atainojums masu saziņas līdzekļos, par šo jautājumu konsultējoties ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti.

4. Valstīm ir jānodrošina, lai sabiedrību izglītojošās programmas daudzveidīgi atspoguļotu cilvēku ar invaliditāti pilnīgas līdzdalības un vienlīdzības principus.

5. Valstīm ir jāaicina cilvēki ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļi, kā arī organizācijas, kas tos apvieno, piedalīties tajās sabiedrību izglītojošās programmās, kas ir saistītas ar invaliditātes jautājumiem.

6. Valstīm ir jāsekmē, lai privātā sektora uzņēmumi iekļautu invaliditātes aktuālos jautājumus visos tās darbības aspektos.

7. Valstīm ir jāizstrādā un jāatbalsta programmas, kuru mērķis ir paaugstināt cilvēku ar invaliditāti informētības līmeni par viņu tiesībām un iespējām, lai, palielinoties pašnodrošinājumam un sniegtajām iespējām, viņi var tās pielietot.

8. Bērnu ar invaliditāti mācību programmas un rehabilitācijas izstrādes jāpārkārto savstarpējās sapratnes padziļināšanai, kas veicinātu aktivitātes dažādās organizācijās cilvēkiem ar invaliditāti.

9. Sapratnes padziļināšanai ir jāklūst skolēnu izglītības programmas neatņemamai sastāvdaļai, kā arī jāiekļauj pedagoģu apmācības procesā.

2. noteikums.

MEDICĪNISKĀ APRŪPE

Valstīm ir jānodrošina efektīva medicīniskā aprūpe cilvēkiem ar invaliditāti.

1. Valstīm ir jādarbojas, lai izstrādātu programmu, kurā būtu daudznozaru speciālistu komanda agrīnai invaliditātes atklāšanai, novērtēšanai un ārstēšanai. Tai vajadzētu aizsargāt, samazināt vai novērst invaliditātes izplatību. Šādai programmai ir jānodrošina cilvēku ar invaliditāti un viņu ģimeņu pilnīga līdzdalība individuālajā darbā, kā arī organizāciju, kas apvieno šos cilvēkus, līdzdalība plānošanā un novērtēšanā.

2. Vietējo pašvaldību darbinieki ir jāsatavo, veicinot viņu līdzdalību agrīnā invaliditātes atklāšanā, primārās palīdzības sniegšanā un atbilstošu pakalpojumu ieteikšanā.

3. Valstīm ir jānodrošina, ka cilvēkiem ar invaliditāti, jo īpaši zīdaiņiem un bērniem, ir pieejama tāda paša līmeņa

medicīniskā aprūpe tās pašas sistēmas ietvaros, kāda ir citiem sabiedrības locekļiem.

4. Valstīm ir jānodrošina, ka zemākais, vidējais un augstākais medicīniskais personāls ir atbilstoši apmācīts un apgādāts ar visu nepieciešamo, lai sniegtu medicīnisko palīdzību cilvēkiem ar invaliditāti, lietojot mūsdienīgas ārstēšanas metodes un tehnoloģijas.

5. Valstīm ir jānodrošina, ka zemākais, vidējais un augstākais medicīniskais personāls ir apmācīts, lai sniegtu bērnu ar invaliditāti vecākiem atbilstošus padomus, kas neierobežotu viņu bērniem izvēles tiesības. Šai sagatavošanai ir jābūt nepārtrauktam procesam, kas ir saistīts ar visjaunāko pieejamo informāciju.

6. Valstīm ir jānodrošina, ka cilvēkiem ar invaliditāti ir pieejama jebkāda regulāra ārstēšana un medikamenti, kas ir nepieciešami, lai paaugstinātu vai saglabātu viņu funkcionēšanas līmeni.

3. noteikums.

REHABILITĀCIJA

Rehabilitācija ir invaliditātes politikas pamatkonceptcija un tā ir definēta iepriekš - ievada 23. paragrāfā

Valstīm ir jānodrošina rehabilitācijas pieejamība cilvēkiem ar invaliditāti, lai tiem būtu iespēja sasniegt un uzturēt optimālo neatkarības un funkcionēšanas līmeni.

1. Valstīm ir jāattīsta nacionālās rehabilitācijas programma visu veidu invaliditātes grupām. Šādai programmai ir jāatbilst cilvēka ar invaliditāti aktuālajām personīgajām vajadzībām pēc pilnīgas līdzdalības un vienlīdzības principiem.

2. Šādā programmā ir jāietver visdažādākās aktivitātes, tajā skaitā pamatiemaņu apgūšana, lai uzlabotu vai kompensētu zaudētās funkcijas, cilvēku ar invaliditāti un viņu ģimeņu konsultēšana, pašnodrošināšanas attīstīšana un arī ergoterapeita pakalpojumu sniegšana, ietverot novērtēšanu un rekomendēšanu.

3. Rehabilitācijai ir jābūt pieejamai visiem cilvēkiem ar invaliditāti, arī smagas invaliditātes gadījumos un cilvēkiem ar vairākiem invaliditātes cēloņiem.

4. Cilvēkiem ar invaliditāti un viņu ģimenēm ir jānodod iespēja piedalīties nepieciešamo rehabilitācijas pakalpojumu izstrādāšanā un organizēšanā.

5. Visa veida rehabilitācijas pakalpojumiem ir jābūt pieejamiem vietējā pašvaldībā, kur dzīvo cilvēki ar invaliditāti. Atbilstošas institūcijas drīkst organizēt speciālus kursus, kuru norises laikā viņi uzturas šajās iestādēs, lai sasniegtu noteiktus apmācības mērķus.

6. Ir jāveicina, lai cilvēki ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļi paši aktīvi iesaistītos rehabilitācijas procesa gaitā, darbojoties tajā, piemēram, kā pasniedzēji, instruktori un konsultanti.

7. Valstīm ir jāizmanto cilvēku ar invaliditāti organizāciju pieredze gadījumos, kad tiek veidotas vai vērtētas jau izveidotās rehabilitācijas programmas.

4. noteikums.

PAKALPOJUMI ATBALSTAM CILVĒKIEM AR INVALIDITĀTI

Valstij jāsekmē tādu pakalpojumu attīstību un nodrošinājums, kas atbalsta un veicina cilvēku ar invaliditāti personības neatkarību un pašapziņu viņa ikdienas dzīvē, palīdz īstenot viņa tiesības.

1. Valstīm ir jānodrošina cilvēkiem ar invaliditāti ar nepieciešamie palīglīdzekļi un aprīkojumi, personīgie asistenti un tulkā pakalpojumi, akceptējot, ka visi šie pasākumi veicina ātrāku vienlīdzīgu iespēju sasniegšanu.

2. Valstīm ir jāatbalsta palīglīdzekļu un aprīkojuma attīstība, ražošana, sadale un apkalpošana, kā arī informācijas izplatīšana par tiem.

3. Lai to sasniegtu, ir jāizmanto visas pieejamās tehniskās zināšanas un pieredze. Valstīs, kurās ir augsti attīstīta tehnoloģiskā industrija, tai jābūt pilnībā izmantotai, lai paaugstinātu palīglīdzekļu un aprīkojuma kvalitāti un efektivitāti. Ir svarīgi atbalstīt vienkāršu un ne īpaši dārgu palīglīdzekļu izstrādi un ražošanu, kur tas iespējams, izmantojot vietējos materiālus, vietējos rūpniecības uzņēmumus. Daudzviet cilvēki ar invaliditāti paši var tikt iesaistīti šādu palīglīdzekļu ražošanā.

4. Valstīm ir jāatzīst, ka visiem cilvēkiem ar invaliditāti, kuriem ir nepieciešamas atbilstošas palīģierīces, tām ir jābūt praktiski un finansiāli pieejamām. Tas nozīmē, ka palīglīdzekļiem un aprīkojumam ir jābūt bezmaksas, vai arī to cenai ir jābūt tik zelai, lai cilvēki ar invaliditāti vai viņa ģimene varētu atļauties to nopirkt.

5. Palīģierīču un aprīkojuma ražošanas rehabilitācijas programmās valstīm ir jāņem vērā īpašās meiteņu un zēnu vajadzības attiecībā uz palīģierīču un aprīkojuma dizainu, izturību un atbilstību vecumam.

6. Valstīm ir jāatbalsta individuālo aprūpes programmu, tulkošanas pakalpojumu attīstība un nodrošinājums, it īpaši smagas invaliditātes gadījumos un/vai cilvēkiem ar vairākiem invaliditātes cēloņiem. Šādām programmām ir jāpaaugstina līdzdalības līmenis ikdienas dzīvē mājās, darbā, skolā un brīvā laika aktivitātēs.

7. Individuālās aprūpes programmām ir jābūt izstrādātām tā, lai cilvēkiem ar invaliditāti, kas tās izmanto, būtu iespēja aktīvi piedalīties šīs programmas īstenošanā.

2 ■ MĒRĶA ZONAS VIENLĪDZĪGAS LĪDZDALĪBAS RADĪŠANAI

5. noteikums

PIEEJAMĪBA

Valstij ir jāapzinās pieejamības visaptverošā nozīme, lai nodrošinātu vienlīdzīgas iespējas ikvienā sabiedrības dzīves jomā. Valstīm visa veida cilvēki ar invaliditāti ir, pirmkārt, jāiepazīstina ar pasākumu programmu, kuras mērķis būtu padarīt pieejamu vidi, otrkārt, jāveic pasākumi, lai nodrošinātu informācijas un komunikācijas sistēmas pieejamību.

a) Apkārtējās vides pieejamība

1. Valstīm ir jāveicina pasākumi, lai novērstu šķēršļus apkārtējā vidē, kas traucē aktīvi līdzdarboties. Šādiem pasākumiem ir jāattīsta standarti un darbības vadlīnijas, kā arī jāapsver tādas likumdošanas pieņemšana, kas nodrošina pieejamību visdažādākajās sabiedrības dzīves sfērās - mājās, sabiedriskās lietošanas ēkās, sabiedriskajā transportā un cita veida transportā, uz ielām un citās sabiedriskās vietās.

2. Valstīm ir jānodrošina, ka arhitekti un celtniecības inženieri, kā arī citi speciālisti, kas ir profesionāli iesaistīti ārējās vides projektēšanā un veidošanā, saņemtu adekvātu informāciju par cilvēkiem ar invaliditāti nepieciešamo pieejamību dažādos objektos un pasākumos.

3. Pieejamības priekšnosacījumam ir jābūt iekļautam jau apkārtējās vides projektēšanas un veidošanas procesa sākumposmā.

4. Ir jākonsultējas ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, gadījumos, kad tiek izstrādāti un attīstīti pieejamības standarti un normas. Šādas organizācijas ir jāiesaista vietējo sabiedrisko objektu projektēšanas sākumposmā, lai nodrošinātu maksimālo pieejamību.

b) Pieejamība informācijai un komunikācijas sistēmām

5. Cilvēkiem ar invaliditāti un, kur tas nepieciešams, arī viņu ģimenes locekļiem un aizstāvjiem ir jābūt viegli pieejamai pilnīgai informācijai par diagnozi, tiesībām un izmantojamiem pakalpojumiem visos līmeņos.

6. Valstīm ir jāizstrādā stratēģijas, kas informācijas pakalpojumus un dokumentāciju dara pieejamu dažādu veidu invaliditātes gadījumos. Braila raksts, fonogrāfiskie ieraksti, īpaši liela druka un citas atbilstošas tehnoloģijas ir jāizmanto, lai neredzīgajiem un vājredzīgajiem cilvēkiem paaugstinātu pieejamības pakāpi rakstiskajai informācijai un dokumentācijai. Līdzīgu atbilstošu tehnoloģiju ir jāizmanto, lai cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem un uztveres grūtībām padarītu pieejamu runāto informāciju.

7. Ir jā rūpējas, lai zīmju valoda tiktu izmantota, apmācot nedzirdīgus bērnus, viņu ģimenes locekļus un citus interesentus. Zīmju valodas tulkošanas pakalpojumiem ir jāpaplašina komunikācijas iespējas starp nedzirdīgajiem cilvēkiem un pārējo sabiedrību.

8. Valstij tāpat ir jā rūpējas, lai nodrošinātu to cilvēku vajadzības, kuriem ir cita veida sazināšanās grūtības.

9. Valstij ir jā mudina masu sazināšanās līdzekļi, it īpaši televīzija, radio un avīzes, veidot savus pakalpojumus pieejamus visiem.

10. Valstīm ir jā nodrošina, lai arī cilvēkiem ar

invaliditāti vienlaikus ar visu sabiedrību būtu saņemama jaunākā datorizētā informācija un pakalpojumu sistēmas piedāvājumi, vai arī tā tiktu speciāli viņiem adaptēta.

11. Ir jākonsultējas ar invalīdu organizācijām gadījumos, kad tiek rīkoti pasākumi, lai padarītu informācijas servisu pieejamu cilvēkiem ar invaliditāti.

6. noteikums.

IZGLĪTĪBA

Valstīm jāapzinās vienlīdzības princips dodot bērniem, jauniešiem un pieaugušajiem ar invaliditāti iespēju iegūt pamata, vidējo un augstāko izglītību integrācijas ietvaros. Tām ir jānodrošina, ka viņu izglītība kļūst par integrācijas palīglīdzekli izglītības sistēmas ietvaros.

1. Vispārējās mācību iestādes ir atbildīgas par cilvēku ar invaliditāti izglītību integrētā vidē. Tai ir jābūt veidotai kā neatņemamai nacionālās izglītības plāna, mācību programmu izstrādes un mācību procesa organizācijas sastāvdaļai.

2. Izglītības nodrošināšanai parastajās skolās ir nepieciešami speciāli tulkītāji, kā arī citi atbilstoši pakalpojumi. Ir jānodrošina adekvāta pieejamība un pakalpojumi atbalstam, kas nepieciešams cilvēkiem ar atšķirīgiem invaliditātes veidiem.

3. Visos izglītības procesa līmeņos ir jāiesaista vecāku grupas un organizācijas, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti.

4. Valstīs, kur izglītība ir obligāta, tai ir jābūt nodrošinātai gan meitenēm, gan zēniem ar visa veida un visu smaguma pakāpju invaliditāti, arī tās vissmagākajās formās.

5. Īpaša uzmanība būtu jāpievērš šādām grupām:

- a) ļoti maziem bērniem ar invaliditāti;
- b) pirmsskolas vecuma bērniem ar invaliditāti;
- c) pieaugušajiem cilvēkiem ar invaliditāti, jo īpaši sievietēm.

6. Lai cilvēkiem ar invaliditāti nodrošinātu izglītības iespējas parastajās skolās, valstīm ir

- a) jābūt skaidri formulētai politikai, kas tiek izprasta un pieņemta gan skolas līmenī, gan plašākā sabiedrībā;
- b) jānodrošina mācību programmu elastīgums, iespējas tās papildināt un piemērot;
- c) jāapgādā ar kvalitatīvu mācību materiālu, regulāri atbilstoši sagatavojot skolotājus un nodrošinot viņus ar nepieciešamo atbalstu.

7. Integrēta izglītība un pašvaldību programmas ir jāaplūko kā papildus pieeja, lai izveidotu ekonomiski efektīvu vispārējo un profesionālo izglītību. Nacionālajām programmām ir jāmodina pašvaldības izmantot un attīstīt savus resursus, lai cilvēkiem ar invaliditāti nodrošinātu iespēju mācīties savas dzīves vietas tuvumā.

8. Situācijā, kad parastās skolas vēl nav tiktāl sagatavotas, lai pilnībā apmierinātu visu cilvēku ar invaliditāti vajadzības, ir pieļaujama specializēta izglītība. Tai jābūt virzītai uz turpmāko studentu apmācību vispārējās izglītības sistēmā. Šāda veida izglītībā ir jāietver tie paši standarti un centieni, kādi ir vispārējai izglītībai, un tām jābūt cieši savstarpēji saistītām. Studentam ar invaliditāti piešķiramajai izglītības resursa daļai jābūt vismaz vienādai ar studentu, kas nav cilvēks ar invaliditāti. Valstīm ir jāvirzās uz pakāpenisku speciālā mācību darba iekļaušanu vispārējās izglītības iestādēs. Ir jāatzīst, ka dažos gadījumos speciālā izglītība pašlaik ir vispiemērotākā forma dažu studentu ar invaliditāti apmācībai.

9. Ņemot vērā nedzirdīgo un neredzīgo / nedzirdīgo cilvēku komunikācijas īpašās vajadzības, būtu lietderīgi veidot specializētas skolas vai arī speciālas klases, kas darbotos kā vispārīzglītojošās skolas sastāvdaļa. Sākuma stadijā īpaša uzmanība jāpievērš kultūras izjūtas apmācībai, kas attīstīs efektīvākas komunikācijas iemaņas un maksimālu neatkarību nedzirdīgiem un neredzīgiem / nedzirdīgiem cilvēkiem.

7. noteikums.

NODARBINĀTĪBA

Valstīm ir jāapzinās principi, pēc kuriem cilvēkiem ar invaliditāti ir tiesības realizēt savas cilvēktiesības, it īpaši savas tiesības uz darbu. Gan laukos, gan pilsētās viņam ir jānodrošina vienlīdzīgas iespējas uz produktīvu un labi atalgotu vietu darba tirgū.

1. Likumi un noteikumi nodarbinātības jomā nedrīkst būt diskriminējoši pret cilvēkiem ar invaliditāti un nedrīkst radīt papildus šķēršļus viņu nodarbinātībai.

2. Valstīm ir aktīvi jāatbalsta cilvēku ar invaliditāti iesaistīšanās atklātā darba tirgū. Šis aktīvais atbalsts ir iespējams ar visdaudzveidīgākajiem līdzekļiem, piemēram, profesionālā apmācība, stimulējošu darba kvotu sistēma, rezervēta vai mērķtiecīga darbā iekārtošana, aizdevumi un subsīdijas mazajam biznesam, ekskluzīvi kontrakti vai priekšrocības uz ražošanas tiesībām, nodokļu atvieglojumi, kontraktu garantēšana, kā arī cita veida tehniskā un finansiālā palīdzība, kas mudinātu uzņēmumus nodarbināt cilvēkus ar invaliditāti. Valstīm tāpat ir jāsekmē darba devējus veikt pārveidojumus, lai darba vidi piemērotu šo cilvēku vajadzībām.

3. Valstīm savas darbības programmās vajadzētu iekļaut

- a) pasākumus tādu darba vietu un darba telpu projektēšanai un pielāgošanai, lai tās kļūtu piemērotas cilvēkiem ar dažāda veida invaliditāti;
- b) jaunu tehnoloģiju izmantošanas un palīgierīču, instrumentu, aprīkojuma ražošanas un attīstības atbalstu, kā arī pasākumus, kas nodrošinātu iespēju saņemt šāda veida ierīces un aprīkojumu, kas nodrošinātu cilvēkiem ar invaliditāti iegūt un saglabāt savu darba vietu;
- c) atbilstošu profesionālo apmācību un darbā iekārtošanu, kā arī nepārtrauktu palīdzību, kā, piemēram, individuālā palīdzība un tulka pakalpojumi.

4. Valstīm ir jāorganizē un jāatbalsta sabiedrības sapratnes līmeņa celšanas kampaņa, lai novērstu negatīvu attieksmi un aizspriedumus attiecībā uz darbiniekiem ar invaliditāti.

5. Valstīm kā darba devējām ir jārada labvēlīgi apstākļi cilvēku ar invaliditāti nodarbinātībai valsts sektorā.

6. Valstīm, strādnieku organizācijām un darba devējiem ir jāsadarbojas, lai nodrošinātu vienlīdzīgu politiku attiecībā uz darbā pieņemšanu un virzīšanos pa karjeras kāpnēm, darba apstākļus, darba algu un pasākumus, kas uzlabo darba vidi, lai novērstu iespējamus negadījumus un traumas, kā arī jāveic rehabilitācijas pasākumi darbiniekiem, kas kļuvuši par cilvēkiem ar invaliditāti savā darba vietā.

7. Visu šo pasākumu mērķiem vienmēr ir jārada iespēja cilvēkiem ar invaliditāti atrast darba vietu atklātā darba tirgū, toties tiem, kuru vajadzības nevar tikt nodrošinātas atklātā darba tirgū, kā alternatīva varētu būt nelielas specializētas iestādes vai atbalsta programmas. Ir svarīgi, lai šādu programmu kvalitāte tiktu novērtēta, ņemot vērā to nozīmību un pietiekamo

nodrošinājumu cilvēkiem ar invaliditāti rast iespēju iesaistīties darba tirgū.

8. Ir jāveic pasākumi, lai cilvēkus ar invaliditāti iekļautu privātuzņēmumu un brīvā darba sektora apmācības un nodarbinātības programmās.

9. Valstīm, strādnieku organizācijām un darba devējiem ir jāsadarbojas ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, lai radītu apmācības un nodarbinātības iespējas, tajā skaitā arī elastīgu darba grafiku un nepilnu darba dienu, darba dalīšanu un nepieciešamo aprūpi šiem cilvēkiem.

8. noteikums.

IENTĀKUMU UZTURĒŠANA UN SOCIĀLĀ DROŠĪBA

Valstis ir atbildīgas par sociālo drošības un ienākumu uzturēšanu nodrošinājumu cilvēkiem ar invaliditāti.

1. Valstīm ir jānodrošina pietiekamu ienākumu atbalsts tiem cilvēkiem ar invaliditāti, kas invaliditātes vai darbā neiekārtošanas dēļ uz laiku tos ir zaudējuši vai saņem mazāk, vai arī kuriem nav nekādas iespējas atrast darbu. Valstīm ir jānodrošina, ka sniegtais atbalsts ievēro izdevumus, kas bieži rodas cilvēkiem ar invaliditāti un viņu ģimenēm.

2. Valstīs, kurās sociālā drošība, sociālā apdrošināšana un citas sociālās labklājības struktūras ir attīstītas visai sabiedrībai, ir jānodrošina, ka no šīm sistēmām nav izslēgti cilvēki ar invaliditāti un tās nav diskriminējošas pret viņiem.

3. Valstīm tāpat ir jānodrošina sniegto ienākumu atbalsts un sociālās drošības aizsardzība tām personām, kas rūpējas par cilvēkiem ar invaliditāti.

4. Valstīm ir aktīvi jādarbojas, lai paaugstinātu cilvēka ar invaliditāti potenciālus pelnīt pašam. Šādas sistēmas ietvaros ir jānodrošina vai jāsekmē profesionālās apmācības organizēšana, attīstība un finansēšana. Tām tāpat ir jāsadarbojas ar dienestiem, kas rūpējas par darbā iekārtošanu.

5. Sociālās drošības programmām ir arī jāstimulē cilvēki ar invaliditāti, kas paši cenšas atrast darbu, kurš dotu viņiem jaunus ienākumus vai atbalstītu bijušos.

6. Ienākumu uzturēšana ir jāturpina līdz brīdim, kamēr ir invaliditāte, taču tam ir jānotiek tādā veidā, lai tas neatturētu cilvēku pašam sākt meklēt darbu. Šāda palīdzība ir jāpārtrauc vai jāsamazina, tiklīdz viņš ir sasniedzis pietiekamus un drošus ienākumus.

7. Valstīm, kurās sociālās drošības sistēma pārsvarā atrodas privātstruktūru vadībā, ir jāatbalsta vietējās labdarības organizācijas un ģimenes pašpalīdzības pasākumos, tie jāstimulē, lai veicinātu cilvēku ar invaliditāti nodarbinātību un ar to saistītās aktivitātes.

9. noteikums.

ĢIMENES DZĪVE UN PERSONĪBAS INTEGRITĀTE

Valstij jāparedz pilnīga cilvēka ar invaliditāti līdzdalība ģimenes dzīvē. Tai jāparedz viņu integrācijas tiesības un jāpārlicinās, vai likumi nav diskriminējoši, vai tie respektē viņu seksuālās attiecības, laulības un iespēju kļūt par vecākiem.

1. Cilvēkiem ar invaliditāti ir jānodod iespēja dzīvot kopā ar savām ģimenēm. Valstīm ir jāiedrošina ģimenes konsultācijās iekļaut atbilstošu informāciju par

invaliditāti un tās ietekmi ģimenes dzīvē. Ģimenēm, kurās ir šādi cilvēki, ir jābūt pieejamiem visa veida aprūpes pakalpojumiem. Valstīm ir jālikvidē katrs neattaisnotais šķērslis, kas traucē ģimenēm, kuras vēlas adoptēt vai pieņemt audzināšanā bērnu vai pieaugušo cilvēku ar invaliditāti.

2. Cilvēkiem ar invaliditāti nekādā gadījumā nedrīkst tikt liegta iespēja nodarboties ar seksu, veidot intīmas attiecības, kā arī kļūt par vecākiem. Ņemot vērā, ka viņiem var rasties grūtības, lai stātos laulībā vai izveidotu ģimeni, valstīm ir jānodrošina atbilstoši konsultāciju pieejamība. Cilvēki ar invaliditāti ir jāiepazīstina ar ģimenes plānošanas metodēm, ir jānodrošina informācija par viņu ķermeņiem pieejamām seksuālās funkcionēšanas formām.

3. Valstīm ir jāveic pasākumi, lai izmainītu negatīvo attieksmi, kas sastopama sabiedrībā attiecībā pret cilvēku ar invaliditāti laulībām, seksualitāti un iespēju kļūt par vecākiem, jo īpaši pret meitenēm un sievietēm ar invaliditāti. Masu saziņas līdzekļiem ir ļoti būtiska nozīme šīs negatīvās attieksmes izmaiņšanos procesā.

4. Cilvēkiem ar invaliditāti un viņu ģimenēm ir jābūt pilnīgi informētām par veidiem, kā aizsargāt sevi seksuālās vai citas ļaunprātīgas izmantošanas gadījumā. Viņiem, jo īpaši tiem, kas varmācību izjūt ģimenē, tuvākajā apkārtnē vai institūcijā, ir nepieciešama informācija, kā izvairīties no tamlīdzīgām ļaunprātībām, kā prast noteikt, kad tā notiek, un kur par to ziņot.

10. noteikums.

KULTŪRA

Pēc vienlīdzības principiem valstīm ir jānodrošina cilvēkiem ar invaliditāti iespēja iekļauties kultūras dzīvē un līdzdarboties.

1. Valstīm ir jānodrošina, ka cilvēki ar invaliditāti neatkarīgi no tā, vai viņi dzīvo pilsētā vai laukos, var atklāt savus radošos, skatuviskos un intelektuālos potenciālus ne tikai paši sev, bet arī visas sabiedrības dzīves bagātināšanai. Šādas nodarbes, piemēram, ir dejošana, mūzika, literatūra, teātris, plastiskie mākslas veidi, gleznošana. Jaunattīstības valstīs jāpievērš uzmanība tādiem tradicionāliem un mūsdienīgiem mākslas veidiem kā leļļu teātris, dzejas un prozas daiļlasīšana.

2. Valstīm ir jādarbojas, lai nodrošinātu cilvēkiem ar invaliditāti pieejamību tādās kultūrizglītojošās vietās kā, piemēram, teātros, muzejos, kinoteātros un bibliotēkās.

3. Valstīm ir jāizstrādā un jāattīsta speciāli tehniskie līdzekļi, kas literatūru, filmas un teātri padarītu pieejamu visiem cilvēkiem ar invaliditāti.

11. noteikums.

ATPŪTA UN SPORTS

Valstīm ir jāveic pasākumi, lai dotu cilvēkiem ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas piedalīties visās brīvā laika un sporta aktivitātes.

1. Valstīm ir jāizstrādā pasākumi, lai padarītu atpūtas un sporta vietas, viesnīcas, pludmales, sporta arēnas, vingrošanas zāles u.c. pieejamas cilvēkiem ar invaliditāti. Šajos pasākumos ir jāiekļauj atbalsta sniegšana atpūtas un

sporta programmu personālam, iekļaujot projektus, kas attīstītu metodes, kuras sekmētu pieejamību, līdzdalību, informācijas un treniņa iespējas.

2. Tūrisma organizācijām, ceļojumu birojiem, viesnīcām, brīvprātīgajām organizācijām un citām, kas ir iesaistītas atpūtas un ceļošanas servisa organizēšanā, ir jāpiedāvā savi pakalpojumi visiem, ņemot tajos vērā cilvēku ar invaliditāti speciālās vajadzības. Ir nepieciešama speciāla darbinieku apmācība, lai varētu nodrošināt iepriekšminētās prasības.

3. Sporta organizācijām ir jāatbalsta un jāpaplašina šo cilvēku iespējas piedalīties sporta aktivitātēs. Dažos gadījumos, lai nodrošinātu līdzdalības iespējas, ir nepieciešams tikai garantēt pieejamību. Citos gadījumos ir nepieciešami speciāli pasākumi - jāorganizē piemērotas spēles cilvēkiem ar invaliditāti. Valstīm ir jāatbalsta viņu līdzdalība nacionālos un starptautiskos pasākumos.

4. Cilvēkus ar invaliditāti, kas nodarbojas ar sporta aktivitātēm, ir jānodrošina ar tādas pašas kvalitātes apmācību un treniņiem kā ikvienu citu sportistu.

5. Attīstot savu pakalpojumu tīklu šiem cilvēkiem, sporta un atpūtas organizatoriem ir jākonsultējas ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti.

12. noteikums.

RELIĢIJA

Valstij jāveic pasākumi, lai nodrošinātu cilvēku ar invaliditāti vienlīdzīgu līdzdalību jebkurā reliģiskajā konfesijā.

1. Valstīm, konsultējoties ar reliģiskajām organizācijām, ir jāveic pasākumi, lai novērstu iespējamo diskrimināciju un padarītu reliģisko dzīvi pieejamu cilvēkiem ar invaliditāti.

2. Valstīm ir jāatbalsta reliģiskās informācijas izplatīšanu par jautājumiem, kas saistīti ar šo cilvēku iekļaušanu reliģiskajās institūcijās un organizācijās. Gatavojot nākamos mācītājus, kā arī veidojot reliģiskās audzināšanas programmas, valstīm ir jāveicina, lai tajās tiktu iekļauta informācija par invaliditātes politiku.

3. Tām tāpat ir jānodrošina reliģiskās literatūras pieejamība cilvēkiem ar sensoriem traucējumiem.

4. Valstīm un/vai reliģiskajām organizācijām, veicot pasākumus cilvēku ar invaliditāti vienlīdzīgai līdzdalībai reliģiskajā dzīvē, ir jākonsultējas ar organizācijām, kas apvieno šādus cilvēkus.

3. REALIZĀCIJAS LĪDZEKĻI

13.noteikums

INFORMĀCIJAS PĒTNIECĪBA

Valstij ir jāuzņemas pilnīga atbildība par tādas informācijas vākšanu un izplatīšanu, kas stāsta par cilvēku ar invaliditāti dzīves apstākļiem un paredz visaptverošus pētījumus visos aspektos, tajā skaitā par šķēršļiem, kas ietekmē viņu dzīvi.

1. Valstīm ar regulāriem starplaikiem ir jāvāc specifiska statistika un cita informācija attiecībā uz cilvēku ar invaliditāti dzīves apstākļiem. Šāda datu vākšana varētu tikt veikta paralēli tautas skaitīšanai un socioloģiskajiem pētījumiem par mājsaimniecību, ciešā sadarbībā ar universitātēm, pētnieciskajiem institūtiem un organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti. Veidojot datu bāzi, noteikti ir jāiekļauj jautājumi par programmām, pakalpojumiem un iespējām tos izmantot.

2. Valstīm ir jāapsver iespēja izveidot datu bāzi, kurā būtu iekļauta statistika par iespējamajiem pakalpojumu veidiem un programmām, kā arī par atšķirīgām cilvēku ar invaliditāti grupām. Tajā pašā laikā valstis nedrīkst aizmirst aizsargāt personības integritāti un personisko dzīvi.

3. Valstīm ir jāizstrādā un jāatbalsta programmas, kas pēta, kā sociālie, ekonomiskie un līdzdalības jautājumi ietekmē cilvēka ar invaliditāti un viņa ģimenes dzīvi. Šādos pētījumos ir jāanalizē invaliditātes cēloņi, veidi un izplatības mērogi, eksistējošo programmu pieejamība un efektivitāte,

kā arī nepieciešamība attīstīt un novērtēt pakalpojumus un pasākumus, kas virzīti palīdzības sniegšanai.

4. Valstīm kopīgi ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti ir jāattīsta un jāpiemēro terminoloģija un kritēriji, kas nepieciešami nacionāla pētījuma veikšanai.

5. Valstīm jāveicina līdzdalība datu vākšanā un pētījumos, kur tiek rekomendēts algot cilvēkus ar invaliditāti, kuriem ir atbilstoša profesionālā kvalifikācija.

6. Valstīm ir jāatbalsta zinātnisko pētījumu un eksperimentu rezultātu apmaiņa.

7. Valstīm ir jāveic pasākumi, lai izplatītu informāciju un zināšanas par invaliditāti gan nacionālā un reģionālā, gan vietējā līmeņa politiskajiem un administratīvajiem darbiniekiem.

14. noteikums.

POLITIKAS VEIDOŠANA UN PLĀNOŠANA

Valstij ir jānodrošina, ka invaliditātes aspekts ir iekļauts visos politikas veidošanas un nacionālās plānošanas posmos.

1. Valstīm ir jāizstrādā un jāplāno atbilstoša cilvēku ar invaliditāti politika nacionālajā līmenī un jāstimulē, jāatbalsta pasākumi reģionālajā un vietējā līmenī.

2. Valstīm ir jāiesaista organizācijas, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, visos to lēmumu pieņemšanas posmos, kas saistīti ar plāniem un programmām attiecībā uz viņiem vai ietekmi uz to ekonomisko un sociālo statusu.

3. Cilvēku ar invaliditāti vajadzības un līdzdalību vajadzētu iekļaut ģenerālajā attīstības plānā, nevis mēģināt aplūkot to atsevišķi.

4. Valsts pamatatbildība par cilvēku ar invaliditāti stāvokli neatbrīvo no atbildības citas organizācijas un personas. Ikviens, kura pārziņā ir pakalpojumi, aktivitātes vai sabiedrības nodrošināšana ar informāciju, ir atbildīgs, lai šīs programmas tiktu veidotas pieejamas šiem cilvēkiem.

5. Valstīm ir jārada situācija, kurā vietējās varas izstrādātu atbilstošas programmas un veiktu pasākumus cilvēkiem ar invaliditāti. Viena no iespējām, kā to darīt, ir sagatavot īpašus mācību līdzekļus, iespējamo pasākumu uzskaitījumu un vietējo darbinieku apmācības programmas.

15. noteikums.

LIKUMDOŠANA

Valstij ir jāuzņemas atbildība par likumīga pamatojuma izstrādāšanu tiem pasākumiem, kas vērsti cilvēku ar invaliditāti pilnīgas līdzdalības un vienlīdzības nodrošināšanai.

1. Nacionālajai likumdošanai, kas nosaka pilsoņu tiesības un pienākumus, ir jānosaka arī šo cilvēku tiesības un pienākumi. Valsts pienākums ir dot cilvēkiem ar invaliditāti iespēju izmantot savas tiesības, tajā skaitā cilvēktiesības un politiskās tiesības, vienlīdzīgi ar citiem šīs valsts pilsoņiem. Valstīm ir jāpārliedz, vai cilvēku ar invaliditāti organizācijas ir iesaistītas nacionālās likumdošanas izstrādāšanā tajos jautājumos, kas saistīti ar viņiem, kā arī, vai tās līdzdarbojas notiekošajā likumdošanas novērtēšanas procesā.

2. Iespējams, ka ir nepieciešami likumdošanas akti, lai novērstu apstākļus, kas var negatīvi ietekmēt cilvēka ar invaliditāti dzīvi, piemēram, novārdzināšana un vajāšana. Ir jānovērš jebkura likuma norma, kas darbojas diskriminējot viņus. Nacionālajai likumdošanai ir jāpieņem atbilstošas sankcijas gadījumā, ja netiek ievēroti nediskriminēšanas priekšnosacījumi.

3. Nacionālā likumdošana attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti var tikt veidota divējādās formās. Šo cilvēku tiesības un pienākumi ir iekļauti vispārējos likumdošanas aktos vai arī jāveido speciāla likumdošana cilvēkiem ar invaliditāti. To var veidot vairākos veidos:

- a) pieņemt atsevišķus likumdošanas aktus, kas attiecas tikai un vienīgi uz cilvēkiem ar invaliditāti;
- b) iekļaut viņu jautājumus vispārējās likumdošanas aktos, kas attiecas uz atsevišķām tēmām;
- c) pieminēt cilvēkus ar invaliditāti īpašā pielikumā, kas paredzēts, lai skaidrotu esošo likumdošanu.

Ir vēlams šo dažādo pieeju savstarpēja kombinēšana. Var tikt aplūkots arī jautājums par iespējamajām darbībām.

4. Valstis var izskatīt iespēju izveidot oficiālu sūdzību izskatīšanas mehānismu, lai aizsargātu cilvēku ar invaliditāti intereses.

16. noteikums.

EKONOMIKAS POLITIKA

Valsts ir finansiāli atbildīga par nacionālās programmas un citu pasākumu, kas radītu cilvēkiem ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas, īstenošanu.

1. Valstīm ir jāiekļauj cilvēku ar invaliditāti jautājumi visos nacionālās, reģionālās un vietējās valdības orgānu regulārajos budžetos.

2. Valstīm, nevalstiskajām un citām ieinteresētajām organizācijām ir jāsadarbojas, lai noteiktu visefektīvāko atbalsta veidu projektiem un pasākumiem, kas attiecas uz cilvēkiem ar invaliditāti.

3. Valstīm jāapsver iespēja izmantot ekonomiskos līdzekļus (aizdevumus, nodokļu atvieglojumus, mērķa subsīdijas, speciālus fondus u.c.), lai stimulētu un atbalstītu šo cilvēku vienlīdzīgu līdzdalību sabiedrības dzīvē.

4. Valstīs būtu lietderīgi izveidot speciālu fondu cilvēku ar invaliditāti jautājumu risināšanai, kas varētu viszemākajā līmenī atbalstīt visdažādākos pilotprojektus, pašpalīdzības programmas.

17. noteikums.

DARBA KOORDINĒŠANA

Valstīm jāuzņemas atbildība par nacionālās koordinācijas komitejas vai tamlīdzīgas organizācijas izveidošanu un stiprināšanu, lai ar invaliditāti saistītos jautājumus pasniegtu kā nacionāli svarīgus.

1. Nacionālās koordinācijas komitejai vai tamlīdzīgai organizācijai ir jābūt pastāvīgai organizācijai, kuras darbība ir pamatota ar likumdošanas aktiem un atbilstošiem administratīvajiem noteikumiem.

2. Privāto un sabiedrisko organizāciju iekļaušana šādā komitejā sniegtu iespēju veidot starpsektoru un multidisciplināru sastāvu. Pārstāvji varētu tikt izvirzīti arī no attiecīgajām valsts ministrijām, cilvēku ar invaliditāti organizācijām un nevalstiskajām organizācijām.

3. Jārada iespēja organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, ievērojami ietekmēt nacionālās koordinācijas komitejas darbu, lai tā saņemtu precīzu informāciju par esošajām vajadzībām.

4. Nacionālajai koordinācijas komitejai ir jāpiešķir pietiekami liela patstāvība un resursi, lai īstenotu tai izvirzītos lēmuma pieņemšanas pienākumus. Komitejai par padarīto ir jāatskaitās visaugstākajā valdības līmenī.

18. noteikums.

ORGANIZĀCIJAS, KAS APVIENO CILVĒKUS AR INVALIDITĀTI

Valstīm ir jānodrošina, ka šādas organizācijas ir tiesīgas pārstāvēt cilvēkus ar invaliditāti nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī. Tāpat valstīm ir jāatzīst organizāciju, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, padomdevēja loma lēmumu pieņemšanas gaitā, kas saistīti ar invaliditātes jautājumiem.

1. Valstīm visādā veidā gan finansiāli, gan arī citādi ir jāsekmē un jāatbalsta cilvēku ar invaliditāti, viņu ģimenes locekļu un/vai aizstāvju organizāciju izveidošanos un stiprināšanu. Valstīm ir jāatzīst, ka šādām organizācijām ir nozīmīga vieta invaliditātes politikas attīstības procesā.

2. Valstīm ir jāuztur nepārtraukti kontakti ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, un jānodrošina to līdzdalība valdības politikas attīstīšanā.

3. Šādu organizāciju uzdevumi varētu būt sekojoši: noteikt vajadzības un prioritātes, līdzdarboties plānošanas procesā, realizēt un vērtēt pakalpojumus un pasākumus, kas vērsti cilvēku ar invaliditāti dzīves apstākļu uzlabošanai, veicināt sabiedrības sapratnes līmeņa padziļināšanos šajā

jautājumā, kā arī iesniegt priekšlikumus par dažādām izmaiņām.

4. Cilvēku ar invaliditāti organizācija, kā viena no pašpalīdzības grupu veidotājām, nodrošina un paplašina iespējas attīstīt iemaņas visdažādākajās jomās savstarpēja atbalsta sniegšanā starp organizācijas biedriem un informācijas apmaiņā.

5. Cilvēku ar invaliditāti organizācijas savu padomdevēja lomu var īstenot visdažādākajos veidos, piemēram, būt par pastāvīgiem valdības apmaksāto uzņēmumu valdes locekļiem, darboties sabiedriskajās komisijās un sniegt eksperta vērtējumu dažādiem projektiem.

6. Organizāciju, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, padomdevēja darbībai ir jābūt nepārtrauktai, lai attīstītu un padziļinātu viedokļu un informācijas apmaiņu starp valdību un organizācijām.

7. Organizācijām ir jābūt pastāvīgiem pārstāvjiem nacionālajā koordinācijas komitejā vai citās līdzīgās organizācijās.

8. Vietējo šāda veida organizāciju loma ir jāattīsta un jāstiprina, lai tādējādi nodrošinātu to ietekmi cilvēkiem ar invaliditāti svarīgu jautājumu risināšanā savā pašvaldībā.

19. noteikums.

PERSONĀLA SAGATAVOŠANA

Valstis ir atbildīgas par pietiekamas apmācības nodrošināšanu visos līmeņos, tajā skaitā cilvēkiem ar invaliditāti paredzēto programmu un pakalpojumu plānošanā un izstrādāšanā.

1. Valstīm ir jānodrošina, lai visas organizācijas, kas piedāvā pakalpojumus cilvēkiem ar invaliditāti, saviem darbiniekiem sniegtu pietiekamu apmācību.

2. Pilnīgas līdzdalības un vienlīdzības principam ir jābūt atbilstoši atspoguļotam gan apmācot profesionālus turpmākajam darbam ar šādiem cilvēkiem, gan arī iekļaujot informāciju par cilvēkiem ar invaliditāti vispārējā apmācības programmā.

3. Valstīm ir jāveido personāla apmācības programmas ciešā sadarbībā ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, kur viņi paši kā skolotāji, instruktori vai padomdevēji ir jāiekļauj šādās programmās.

4. It īpaši jaunattīstības valstīs vietējo darbinieku sagatavošanai ir ārkārtīgi liela stratēģiska nozīme. Šādā apmācībā ir jāiesaista cilvēki ar invaliditāti, kā arī darba programmā jāiekļauj atbilstošo vērtību, zināšanu un tehnoloģiju, kā arī iemaņu izveidošana, lai tās varētu izmantot cilvēki ar invaliditāti, viņu vecāki un citi vietējie iedzīvotāji.

20. noteikums.

NACIONĀLO PROGRAMMU CILVĒKIEM AR INVALIDITĀTI KONTROLE UN NOVĒRTĒŠANA PARAUGNOTEIKUMU REALIZĀCIJAS GAITĀ

Valstis ir atbildīgas par nacionālās programmas un pakalpojumu, kas paredzēti cilvēkiem ar invaliditāti, īstenošanas gaitas nepārtrauktu kontroli un novērtēšanu.

1. Valstīm periodiski un sistemātiski ir jāveic nacionālās programmas cilvēkiem ar invaliditāti novērtēšana un jādara zināmi plašākai sabiedrībai šajā vērtējumā izmantotā izejas bāze un iegūtie rezultāti.

2. Valstīm ir jāizstrādā un jāpiemēro terminoloģija un kritēriji, lai būtu iespēja novērtēt programmas un pakalpojumus, kas ir saistīti ar cilvēkiem ar invaliditāti.

3. Šāda terminoloģija un kritēriji ir jāizstrādā visciešākajā sadarbībā ar organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, jau programmu plānošanas un izstrādes sākumos.

4. Valstīm ir jāpiedalās starptautiskajā sadarbībā, lai izstrādātu kopējus standartus nacionālajai novērtēšanai invaliditātes jomā. Valstīm tāpat ir jāsekmē nacionālās koordinācijas komitejas līdzdalība.

5. Daudzveidīgo programmu invaliditātes jomā novērtēšanai ir jānotiek jau plānošanas posmā, lai būtu iespējams novērtēt kopējo efektivitāti, kas tiktu sasniegta, pildot izvirzītos uzdevumus.

21. noteikums.

TEHNISKĀ UN EKONOMISKĀ SADARBĪBA

Gan industriālajām, gan jaunattīstītajām valstīm ir savstarpēji jāsadarbojas un jāveic pasākumi, lai uzlabotu cilvēku ar invaliditāti dzīves apstākļus jaunattīstības valstīs.

1. Vispārējas attīstības programmās ir jāiekļauj pasākumi, kas palīdzētu sasniegt cilvēkiem ar invaliditāti, tajā skaitā arī bēgļiem, vienlīdzīgas iespējas.

2. Šādi pasākumi ir jāiekļauj visa veida tehniskajā un ekonomiskajā sadarbībā neatkarīgi, vai tā ir starp divām, vai vairākām valstīm, valstiskā vai nevalstiskā līmenī. Valstīm diskusijas laikā par šādu sadarbību ar saviem partneriem ir jāaplūko jautājumi, kas attiecas uz cilvēkiem ar invaliditāti.

3. Plānojot un apspriežot tehniskās un ekonomiskās sadarbības programmas, īpaša uzmanība būtu jāpievērš tam, kādu ietekmi šādas programmas atstās cilvēku ar invaliditāti dzīves situācijā. Ir ļoti svarīgi, lai valstis konsultētos ar viņiem un organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, par ikviena projekta, kas tos skar, attīstību. Cilvēkiem ar invaliditāti ir jābūt tieši iesaistītiem šādu projektu izstrādāšanā, realizācijā un novērtēšanā.

4. Prioritārās tehniskās un ekonomiskās sadarbības jomas sevī ietver:

- a) cilvēku resursu attīstīšanu, veicinot cilvēku ar invaliditāti prasmes, spējas un potenciālu un veidojot viņiem piemērotas darba vietas;
- b) cilvēkiem ar invaliditāti atbilstošo tehnoloģiju un prasmju izstrādi un adekvātu sadarbības partneru informēšanu.

5. Valstīm tāpat ir jāsekmē cilvēku ar invaliditāti organizāciju veidošanas un stabilizācijas process.

6. Valstīm ir jāveic pasākumi, lai uzlabotu to darbinieku zināšanas par cilvēku ar invaliditāti jautājumiem, kas ir iesaistīti tehnisko un ekonomisko sadarbības programmu visos administratīvajos līmeņos.

22. noteikums.

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA

Valstīm ir aktīvi jāiesaistās starptautiskās politikas veidošanā attiecībā uz cilvēkiem ar invaliditāti, lai nodrošinātu vienlīdzīgu līdzdalību visās dzīves jomās.

1. Valstīm Apvienoto Nāciju, specializēto aģentūru un starpvaldības organizāciju sistēmas ietvaros ir aktīvi jāpiegalās invaliditātes politikas izstrādāšanā.

2. Kur vien tas iespējams, savstarpējo sarunu laikā valstīm jāiekļauj cilvēku ar invaliditāti jautājumi attie-

cībā uz standartiem, informācijas apmaiņu, programmu izstrādi u.c.

3. Valstīm ir jāsekmē un jāatbalsta zināšanu un pieredzes apmaiņa starp

- a) nevalstiskajām organizācijām, kas saistītas ar jautājumu risināšanu cilvēkiem ar invaliditāti ;
- b) pētnieciskajiem institūtiem un atsevišķiem pētniekiem, kas ir iesaistīti cilvēku ar invaliditāti jautājumos;
- c) nozaru grupu un profesionālo grupu pārstāvjiem, kas darbojas invaliditātes jomā;
- d) cilvēku ar invaliditāti organizācijām;
- e) nacionālajām koordinēšanas komitejām.

4. Valstīm ir jāpārlicinās, vai Apvienotās Nācijas, specializētās aģentūras, kā arī starpvalstu un starpparlamentārās organizācijas savā darbā globālā un reģionālā līmenī ir iesaistījušas vispasaules un reģionālās biedrības, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti.

4. KONTROLES MEHĀNISMS

1. Kontroles mehānisma galvenais mērķis ir sekmēt efektīvu Paraugnoteikumu īstenošanu. Tas palīdzēs katrai valstij analizēt sasniegto Paraugnoteikumu realizācijas pakāpi un novērtēt darbības progresu. Kontrolei jāidentificē šķēršļi un jārekomendē iespējamie pasākumi, kas veicinātu sekmīgu Paraugnoteikumu ievērošanu. Kontroles mehānismam jārespektē katras atsevišķas valsts ekonomiskās, sociālās un kultūras īpatnības. Ļoti nozīmīgs elements ir arī piedāvātie konsultantu pakalpojumi, kā arī informācijas un pieredzes apmaiņa starp valstīm.

2. Paraugnoteikumu īstenošanas kontrole notiek Sociālās attīstības komisijas sesijās. Šim nolūkam tiek iecelts speciāls ziņotājs ar plašu un nozīmīgu pieredzi gan cilvēku ar invaliditāti jautājumos, gan darbā starptautiskajās organizācijās. Nepieciešamības gadījumā ziņotāja alga tiek izmaksāta no ārpusbudžeta līdzekļiem, viņa darbība Paraugnoteikumu realizācijas gaitas novērošanā ilgst trīs gadus.

3. Lai sniegtu konsultācijas speciālajam ziņotājam un, ja nepieciešams, arī Sekretariātam; Starptautiskajām organizācijām, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, kurām ir konsultatīvs statuss Ekonomikas un sociālo lietu padomē; kā arī organizācijām, kas pārstāv cilvēkus ar invaliditāti, kuri vēl paši nav izveidojuši savas organizācijas, ņemot vērā dažādus invaliditātes veidus un ģeogrāfisko izvietojumu, ir jāiesaka izveidot savu ekspertu grupu, kuras skaitliskajā sastāvā iepriekšminētās organizācijas būtu vairākumā.

4. Ekspertu grupa, kuras darbību sekmē speciālais ziņotājs, pārbauda, konsultē un sniedz informāciju un ieteikumus par Paraugnoteikumu darbības veicināšanu, realizāciju un kontroli.

5. Speciālais ziņotājs nosūta Apvienoto Nāciju sistēmā iekļautajām valstīm, starpvalstiskajām un nevalstiskajām

organizācijām, tajā skaitā arī cilvēku ar invaliditāti organizācijām, jautājumu kopumu, kuram ir jābūt virzītam uz valstu plāniem Paraugnoteikumu īstenošanā. Jautājumiem ir jābūt īpaši atlasītiem, un tiem ir jāaptver daudzi specifiski noteikumi padziļinātas kontroles veicināšanai. Jautājumu sagatavošanas gaitā speciālais ziņotājs konsultējas ar Ekspertu grupu un Sekretariātu.

6. Speciālais ziņotājs cenšas izveidot tiešu dialogu netikai ar valstīm, bet arī ar vietējām nevalstiskām organizācijām, vēloties uzzināt viņu viedokli un komentārus par jebkuru informāciju, kas ir paredzēta iekļaut ziņojumā. Speciālais ziņotājs sniedz konsultācijas par Paraugnoteikumu realizāciju un kontroli, kā arī palīdz sagatavot atbildes par jautājumu kopumu.

7. Sekretariāta koordinācijas un stabilas attīstības politikas departaments, kas ir cilvēku ar invaliditāti koordinācijas centrs Apvienoto Nāciju darbībā, Apvienoto Nāciju attīstības programma un struktūras un mehānismi, kas darbojas Apvienoto Nāciju sistēmas ietvaros, kā, piemēram, reģionālās komisijas, specializētās aģentūras un starpāģentūru sapulces, sadarbojas ar Speciālo ziņotāju Paraugnoteikumu realizācijas un kontroles procesa gaitā nacionālajā līmenī.

8. Speciālais ziņotājs ar Sekretariāta palīdzību sagatavo pārskatu, kas informēs Sociālās attīstības komisiju trīsdesmit ceturtajā un trīsdesmit piektajā sesijā. Šī ziņojuma sagatavošanas laikā Ziņotājs konsultējas ar Ekspertu grupu.

9. Valstīm ir jāsekmē nacionālās koordinācijas komitejas vai citas līdzīgas organizācijas līdzdalība Paraugnoteikumu realizācijas un kontroles procesā. Tās ir jāmodina veidot koordinācijas centrus, kuros notiktu Paraugnoteikumu realizācijas kontrole, un kuri kā tādi darbotos cilvēku ar invaliditāti jautājumu risināšanā nacionālā līmenī. Paraugnoteikumu realizācijas kontroles procesa visos līmeņos ir jāsekmē aktīva organizāciju, kas apvieno cilvēkus ar invaliditāti, līdzdalība.

10. Ja ir iespējams izmantot ārpusbudžeta līdzekļus, nepieciešams izveidot vienu vai vairākas vietas Paraugnoteikumu konsultantiem, kas nodrošinātu tiešus pakalpojumus valstīm, tajā skaitā:

- a) nacionālu un reģionālu apmācības semināru organizēšanu par Paraugnoteikumu saturu,
- b) vadošo principu izstrādi, lai palīdzētu stratēģiski veidot Paraugnoteikumu īstenošanas plānu,
- c) informācijas sniegšanu par pozitīvo Paraugnoteikumu realizācijas pieredzi.

11. Sociālās attīstības komisijai trīsdesmit ceturtajā sesijā ir jāizveido atklātā darba grupa, lai izskatītu Speciālā ziņotāja vēstījumu un izstrādātu priekšlikumus efektīvākai Paraugnoteikumu izmantošanai. Speciālā ziņojuma izskatīšanā Komisija caur atklāto darba grupu konsultējas ar starptautiskajām cilvēku ar invaliditāti organizācijām un specializētajām aģentūrām saskaņā ar Ekonomikas un sociālo lietu padomes funkcionālo komisiju 71. un 76. noteikumu.

12. Komisijas sesijā, kas notiek pēc Speciālā ziņotāja mandāta darbības laika izbeigšanās, būs nepieciešams izskatīt iespēju pagarināt šāda mandāta darbības laiku vai iecelt jaunu Speciālo ziņotāju, vai izmantot citu kontroles mehānismu un nodot atbilstošās rekomendācijas Ekonomikas un sociālo lietu komisijai.

13. Valstīm ir jāiesaka iemaksāt noteiktas nodevas Apvienoto Nāciju brīvprātīgo ziedojumu fondā cilvēkiem ar invaliditāti, lai atbalstītu Paraugnoteikumu realizācijas gaitu.

AVOTI

1. A/37/351/Add. 1 and Corr.1, annex, sect. VIII, recommendation 1 (IV)
2. Proklamēta ar Ģenerālās Asamblejas rezolūciju 37/53
3. Resolution 217 A (III)
4. Resolution 2200 A (XXI), annex.
5. Resolution 44/25, annex.
6. Resolution 34/180, annex.
7. World Health Organization, International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps: A manual of classification relating to the consequences of disease (Geneva, 1980).
8. Resolution 45/158, annex.
9. Resolution 3447 (XXX).
10. Resolution 2856 (XXVI).
11. Resolution 2542 (XXIV)
12. Resolution 46/119, annex.
13. Final Report of the World Conference on Education for All: Meeting Basic Learning Needs, Jomtien, Thailand, 5 - 9 March 1990, Inter-Agency Commission (UNDP, UNESCO, UNICEF, World Bank) for the World Conference on Education for All, New York, 1990, appendix 1)

